
Dr. O. Nielsen:
Jøderne i Kjbhvn
i Fred. IV Tid.

Eiler Nystrøm.

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Boston Public Library

https://archive.org/details/jderneikjbenhavn00niel

Jøderne i Kjøbenhavn i Frederik den fjerdes Tid af Dr. O. Nielsen.

Efter „Nationaltidendes" Føljeton i Nr. 5312, 5313 og 5314.

1891.

105

I Frederik IV.'s Tid spillede Jöderne en större Rolle, end man skulde tro efter deres ringe Tal. Der indvandrede imidlertid saa mange, at Folks Tankegang ofte maatte henvendes paa dem og deres Tro, og der var ogsaa dem, som fik saa stor Sympathi for dem, at de vare nærved selv at gaa over til Jödedommen, hvad der af den almindelige Mening vilde stemples som en af de afskyeligste Forbrydelser.

Holger Paulli, Sön af den bekjendte Læge Simon Paulli, blev greben af en særlig Sympathi for Jöderne, hvilket vakte stor Opsigt, som blev ham og hans Familie til stor Fortræd. Han var en oprigtig Christen og digtede Psalmer, der indförtes i en af hans Broder, Boghandler Daniel Paulli, udgiven Psalmebog; ogsaa deltog han med sin Broder i Forberedelsen af en kostbar Billedbibel, der dog ikke udkom paa Grund af Broderens Död 1686. Holger Paulli var selv Student, men gik til Handelen og var en Tid Bogholder ved „Vestindisk-guineisk Compagni", drev ogsaa selv Handel og synes en Tid at have været velstaaende. Han boede i sin Faders Gaard i Læderstræde og var gift med Elisabeth von Genderen, der döde 1727, og med hvem han havde flere Börn, blandt andre den Joakim Richard Paulli, der vilde konkurrere med Holberg i Komedieskrivning, og gjennem hvem Holger er Stamfader til den nulevende bekjendte Familie Paulli. Holger Paulli var allerede ældre, da han paa Handelens Vegne forlod Kone og Börn og drog först til Frankrig, hvor han boede 1694, og siden til Amsterdam, hvor han fra

1697 af begyndte at udgive en Række Skrifter, der gik ud paa en Forening af Jöder og Christne, hvortil han særlig fölte sig kaldet, idet hans Oldefader, der var Borgmester i Rostock, var en döbt Jöde af Davids Æt. I et af Bayles Breve fra 1701 charakteriseres hans Meninger saaledes: „Han fordömmer i Almindelighed alle christne Samfund, og endelig har han vovet at sammenligne Treenigheden med den hedenske Digter Cerberus. Han tror, at Gud har udseet ham til at omvende Jöderne og har til den Ende ikke behövet at meddele ham Gave til at gjöre Mirakler, men alene Kundskab om Mysterierne, som ere skjulte under Bibelens Skal, og som ingen hidtil har kjendt. Han tror, at Jerusalems Tempel vil blive fuldkommen gjenopbygget 1720, og Jesus Christus strax derpaa stige ned der i Egenskab af Ypperstepræst. Han har stilet en Formaning til Kongen af Frankrig om at frasige sig Thronen og en til Dauphin om at træde i Forbindelse med Kong Vilhelm af Nederlandene, for at de under hans Ledelse kunde begynde at bringe dem, der ikke ville omvende sig."

Det gik ham imidlertid galt i Amsterdam. I Anledning af en Retssag 1708 udstedte denne Bys Øvrighed (Schout og Schepens) fölgende Vidnesbyrd: „at Oliger Paulli, födt i Danmark, sidst i August Maaned 1701 er sat udi Böjen her i Staden, derefter dömt og for en vis Tid sat i det sekrete Tugthus eller Rasphus formedelst en Sag med at skrive, lade trykke og uddele nogle utilladelige Böger, hvoraf samme Oliger Paulli, efter at han nogle Uger havde siddet der, fra hans Venners Ansögning er relaxeret og til deres Opsigt og Forsörgelse overleveret, og ikke, at han der er vorden

indsat formedelst noget Tyveri eller Gjerninger af des=
lige Natür, hvorüdover han og alene er bleven sat i det
sekrete Tügthüs og har logeret hos de saakaldte hvide Brö=
dres Börn, üden at han har haft Gemenskab med an=
dre kriminelle Fanger eller gjort noget Arbejde af Rasp
eller paa anden Maade haft nödig at gjöre noget."

Hans Svoger, den ældre Handelsmand Joa=
kim Würgers i Kjöbenhavn, der var gift med hans Hü=
strüs Söster Johanne von Genderen, fik Underretning der=
om fra en Handelsven i Amsterdam. Denne meddelte,
at Paülli af de velædle Herrer Schepens var dömt til
Fængsel paa et af de Steder, hvor man pleje at sætte de
Borgerbörn, som före forargerligt, löst og ütilbörligt Lev=
net, det være sig efter Forældres Ansögning eller Magi=
stratens Ordre. Det var Magistraten bekjendt, at han var
af skikkelig Familie, og han forekom denne anderledes,
end en forstandig Mand bör være, ellers havde det gaa=
et ham værre, thi han havde talt og skrevet meget ügu=
deligt. Brevskriveren mente, at en Begjæring fra Kjö=
benhavns Magistrat künde skaffe ham üdleveret om=
bord paa et Skib imod Forsikring om at ville drage Om=
sorg for, at han ej mere kom iblandt Folk og ikke me=
re skrev til Güds og hans hellige Evangeliüms Skade.

Kjöbenhavns Magistrat betakkede sig sik=
kert for at virke med til at faae en Borger af den Na=
tür hjem. Men Paülli havde andre Venner. Henrik de
Qüers Enke skrev den 6te Septbr. til samme Joakim Wür=
gers: „Det er at beklage, at en Mand som Seigneür Paüe=
li er kommen at falde i saadanne forvildede Griller,
hvilket gjör mig ondt for gammelt Venskabs og hans
Venners Skyld, hvorüdover jeg ogsaa, saa snart jeg fornam

hans Fængsling, talte med min Søn derom og saa me-
get mig gjørligt betydede ham, at han var forrykt i Ho-
vedet og ikke ved sin Fornuft, ligesom han og paa den
Fod er dømt ~~paa~~ nogle Aar". Han blev derefter sat ind
i en Stiftelse, som hun bestyrede, og der han for 100
[~~illegible~~] Ducater aarlig at betale har al Magelighed med
god Kost og Drik, værende fra alle Menneskers Øjesyn
og ingen til Spot, hvor jeg og, saa snart jeg fik Tidende,
at han var der, anordnede vel at forsyne ham med
alting, ligesom han allerede havde betalt 100 Duca-
ter, saa at jeg forsikrer Eder, at han nu saa vel er pla-
ceret, som man her skulde kunne placere ham. Nu der
har ogsaa siddet, imidlertid jeg har været Bestyrerinde,
en Herre, hvis Bedstefader har været Borgmester, og som
samme Tid, han sad der, havde tvende kjødelige Ne-
veuer, som vare Borgmestre."

Holger Paullis Broder, Diplomaten Ja-
cob Henrik, der 1697 var optagen i Adelstanden med
Navnet Rosenschild, kom Aaret efter til Amsterdam og
skriver den 24de Maj 1702 til Würgers, at han samme
Aften skal hente Broderen i Fængslet og har i Sinde
at tage ham med til Hamburg, men han skulde ik-
ke opholde sig der ret længe, da denne Stads Styrelse
var meget forbitret paa ham. Han bad Würgers om
at sende sig Efterretning, om Broderen uden Forfølgel-
se kunde komme hjem til sit Hus, da man ellers maat-
te opsøge et Sted i Nabolaget, hvor han kunde forblive,
til han kunde faa Kongens Tilladelse til i det mind-
ste at være hjemme, medens hans Affairer bleve ord-
nede, uden at man offentlig gjorde ham Spot og for-
le hans Navn paa Prædikestolen.

Han kom ej heller til Sjælland lige strax, thi 1704 begyndte han igjen i Udlandet med Udgivelsen af Skrifter om Oprettelsen af det femte Monarki og Fortolkning af Bibelsteder, og han var neppe den Mand, der kunde holde sig i Ro. Det er derfor sandsynligt nok, at følgende Klage fra Biskop Bornemann af 14de December 1706 til Kongen er skreven snart efter hans Hjemkomst.

E. K. M. vilde med sædvanlige høje Nade lade sig af Deres allerunderdanigste Tjener i dybeste Ydmyghed berette, at der er kommet en Mand ind fra Holland her til Byen ved Navn Holger Pauli, som er den gamle berømmelige, fordum kgl. Liv- og Hofmedici, D/r. Simonis Pauli Søn, som for noget over 24 Aar siden, da han var Bogholder ved det vestindiske Compagni her i Staden, giftede sig her i Staden udi en smuk og skikkelig Familie og bor her udi Lærkstræde i sin salige Faders D/r. Simon Pauli Gaard og har ~~har~~ baade sin Ægtehustru saa og sine voxne Børn i Live foruden andre skikkelige og fornemme Folk, som hans fraröver, men som han for nogle Aar siden udi sine Negotiers og Trafiquers Ærinde rejste herfra til Holland og andre Steder, er han der, formedelst nogle slemme Jøders og andre onde Menneskers Forførelse geraaden udi saadan fanatisk Ildelse og Raseri, at han endelig vil være Jødernes Defenseur og Forfægter, siger at have Samtale og Samling med Gud, og endskjøndt han er en ganske grov og ulærd Mand, der aldrig har studeret, saa understaar han sig dog at sammenskrive og lade i Trykken udgaa adskillige slemme fantastiske og enthusiastiske, ja imod Skrift,

*) levende

hans de gamle stridige Skrifter, fulde af imod Guds-
tjeneste og al god Ordens og Skiks Splid og Forstyr-
relse. Derfor ~~han~~ har han en rum Tid, i Holland og paa
andre Steder har været sat fast og arresteret som et
forargeligt Menneske, indtil han ved Venners Hjælp
er kommen derfra endelig og forhjulpen hid til sit
Hjem her i Staden. Men som han formenes nu her
i Staden saadan sin Vandel at kontinuere og lader sig
endnu jævnligen besøge i sit Hus af nogle forføreriske
Jøder, ja, fordrister sig endnu her iblandt os at sam-
menskrive slige forargelige Skrifter, saa han hverken
kan eller vil sig afvænne fra slig Narreri og Ugude-
lighed, læres eller omvendes. Derudover kan ej vides,
hvad Blasfemi eller Forhaanelse imod vor Frelser Chri-
stum Jesum formedelst hans og slige forhærdede Jø-
ders eller Christi Benegteres Conversation kan foraar-
sages, eller hvorledes hans fattige, enfoldige Hustru, Børn
eller Tjenere fra Christi rette Kundskab og Bekjendel-
se omsider kan forledes."

Som Følge heraf fik Politimeste-
ren den 18de December 1706 Befaling til at kalde Jø-
derne for sig og alvorligt tilholde dem at afholde sig
fra al Omgang med Paulli og henleve stille for
sig selv, hvis de ikke vilde ansees med exemplarisk
Straf. Biskoppen fik samtidig Paalæg om at lade sin
Skriftefader, Sognepræsten ved Petri Kirke og en af
Kapellanerne, deer formane Paulli til at afholde sig
fra Udgivelsen af sine forargelige Skrifter og fra
Omgang med Jøder samt fra bespotelig Tale og Udfald
imod den hellige Skrift, men leve i sit Hus i stille
Ro og Rygte uden videre Forargelse.

Han havde samme Aar udgivet et Skrift paa to Arkblade, dateret 28de August, hvori han beder Kongen om at opfordre Biskop Bornemann, den kgl. Konfessionarius, det theologiske Faculatet, Brunsmann og dennes Discipel Winslöw til hver for sig at levere en Betænkning over, hvorledes Christi Ord paa Korset: Eli, Eli o. s. v. skulde oversættes, et Emne, som han oftere kom tilbage til i sine Skrifter. Dette var vist sidste Gang, han kom i Beröring med Literaturen. Familien sörgede nu nöie for at holde ham i Ro.

Han döde den 6te August 1714, 70 Aar gammel. Præsterne ved Petri Kirke fik nu Betænkeligheder med Hensyn til hans Jordefærd, men Kongen tilkjendegav, at da Paulli i levende Live ikke var bleven dömt for Kjætteri eller udelukket fra Kirken, kunde man ikke hindre, at hans Lig blev begravet med samme Ceremonier som andre christne. Den stridbare Præst, Dr. Durkop kunde dog ikke lade være med den tolvte Söndag efter Trinitatis paa Prædikestolen i Petri Kirke at ivre imod Paullis Begravelse, hvorfor dennes Enke klagede til Kongen over den Tort, som Familien havde lidt derved, og det endte med, at Biskoppen og Stiftsprovsten gave Dr. Durkop en Irettesættelse.

Fædrenes gudelige Forsamlinger holdtes i Mejr Goldschmidts Hus, og han og hans Slægt synes at have tiltaget sig et Slags Overhoihed over de andre tyske Jöder, hvori ikke alle vilde finde sig. Josef Mejr Levin og hans Slægt nægtede saaledes 1731 at deltage i de fælles Udgifter til Gudstjeneste, Begravelsessteds og Fattige, hvorfor de ældste og Rabbinen satte dem i Band, og efter Levins Udsigende „forbandede og

saavelsom de andre Jøder sig selv indbyrdes üdi et ordentlig forfattet Konjurationsskrift til at bygge os og vores som det arrigste Skarns- og Skjelmis-Pak, der künde være til, og hvad enten vi kom i Forsamlingen, eller og de mødte os andre Steder, saa skülde vi bæres som fordømte og forbandede Creatürer og seet ingen Anskiüsning af dem mere". Kongen tilstod den 6te Marts 1722 Jøderne i saadanne Tilfælde at brüge den lille Band, der paa hebraisk kaldes Chesem issüs, men ikke de to skarpe Band. De maatte dog ikke brüge den lille Band til andet end til at overholde Orden i Menigheden og ikke i verdslige, civile eller kriminelle Sager; og hvis nogen følte sig forürettet ved Böder eller ved Bandsættelse, künde han klage til Politi- og Commercecollegiet. Til Gjengjæld skülde de ældste være forpligtede til at anmelde for Politimesteren de fremmede Jøder, der indsnege sig i deres Forsamlinger og vilde drive Handel her üden særlige Privilegier.

Familien Levin søgte nü en Tid de kjøbenhavnske Jøders Synagoge og betalte ikke de skyldige Penge. I Aaret 1723 døde Henrik Levins Hüstrü, og da hün var bragt paa Begravelsespladsen, lod Goldschmidt'erne ved Politibetjente nedlægge Forbüd mod Ligets Begravelse, indtil Pengene vare üdredte. Derover fremkom stort Spektakel; Levinerne vilde ikke godkjende Politibetjentet, som blev fremviist, og foretog Jordfæstelsen alligevel; en af Levinerne blev siden sagsøgt for de Skjældsord, han havde brügt mod Aaron Goldschmidt og [redacted] Levin Isaak Wallach, der i Retten igjen kaldte Josef Mejr Levin en Skjælm, Tyv og Bedrager og

gav „Gufter og Glose" fra sig til ham, naar de mødtes.
Josef Mejr Levin fik nu den 30te April 1723 kgl. Bevilling til i sit Hus i al Stilhed alene med sin Familie og jødiske Domestiker at holde sin Gudstjeneste og være fri for at søge Goldschmidts Forsamling. Da han havde betalt den Del, som hans Familie havde i Begravelsespladsen, maatte der ikke gjøres hans Familie nogen Hindring deri, men han og hans Familie skulde fremdeles deltage i de aarlige Udgifter til Stadens Fattigvæsen og til Begravelsespladsens Vedligeholdelse, og hvad der ellers x) udkræves. Ordene ere i denne Bevilling holdte noget svævende, hvorfor der snart fremkom nye Misforstaaelser. x) [illegible]

Josef Levin skriver om den følgende Tid saaledes: „Fra denne Tid af levede vi en Stund rolige og uplagede, men da de (Goldschmidt'erne) vel vidste, at jeg x) efter vore jødiske Ceremonier kunde kalde nogen Forsamling til Gudstjeneste i mit Hus under det Tal af 10 Mandspersoner over 13 Aar gamle, saa vidste de og, at jeg og min blotte Familie ikke kunde udgjøre det Tal af Mandspersoner, som skulde kunne gjøre min Forsamling tilladelig, og at jeg desaarsag maatte bruge andre af min Faders og Svogers Domestiker og paarørende til at komplettere Tallet." x) ikke Levin vidste øjsaa gjøre gjældende, at Goldschmidts Forsamling ikke led ved, at nogle faa søgte til ham, thi Goldschmidts var saa stor, at der altid fattedes Rum, hvilket var Grunden til, at nogle hellere søgte til ham. Et halvt Aars Tid efter klagede igjen Goldschmidt'erne over, at Levin drog alle Slags Jøder til [illegible] sin Skole under Paaskud af, at en Del vare hans paarørende og de andre fremmede,

hvem han ikke kunde viise fra sig, som hans Skole undertiden bestod af fyrretyve Personer, af hvilke de fleste ikke en Gang havde kgl. Frihedsbrev paa at opholde sig her. Heraf udspandt sig en bitter Proces, men eftersom Politi- og Commercecollegiet ikke mente at kunne holde den fornødne Kontrol med Jøderne, naar der var to Forsamlinger, faldt dets Dom af 10de November 1724 ud til Fordel for Guldschmidterne, og Levin idømtes klækkelige Bøder. Desuden dømte det, at Levin ikke kunde holde Sammenkomster uden med sin Familie og sine Domestiker og kunde ikke medtage andre end sin Fader og sine Brødre med deres ugifte Børn og, om det gik vidt, sine Søstres Mænd og sin Hustrus Brødre med disses ugifte Børn, derimod ikke andre Tjenestefolk end sine egne. Han kunde ikke heller lade sig betjene af sine Børn eller Familiens, langt mindre nogen fremmed Skolemester som Rabbi, da det saaes, at han under Navn af Skolemester skjulte en Rabbi af Gavn; denne Person skulde han med den første agende Post skaffe ud af Riget under 1000 Rigsdalers Straf. For at man i Fremtiden kunde have nøje Tilsyn med ham, skulde han hver Maaned indgive til Politimesteren og Collegiet en Fortegnelse over alle jødiske Mandspersoner i sin Familie, ligeledes over sine Tjenestefolk, og hvad han skulde yde til Fattigvæsenet, skulde han betale til Guldschmidt, ligesom denne skulde modtage Bidrag til Kirkegaardens Vedligeholdelse, Betjentenes Lønning og Underhold. Levin appellerede Sagen til Højesteret, men Kongen bestemte den 31te Maj 1726, at Levin maatte indtage i sin „Skole" ikke alene sin Fader,

Brödre og Svoger, men ogsaa deres Tjenerfolk, og at han maatte holde en „Skolemester“, men derimod skulde han rigtig udrede de bestemte Afgifter.

Ti Aar efter opkom en ny Strid. Josef Mejr Levin skulde have Bryllup i sin Familie, og Goldschmidts Rabbi Israel Berndts forespurgte om det var han eller Levins Skolemester, der skulde kopulere. Man vidste ingen bedre Autoriteter til at besvare dette vanskelige Spörgsmaal end det theologiske Facultet, der betragtede Rabbien som Præst og „Skolemesteren“ som Degn og mente, at da Rabbien af Kongen havde faaet Magt til at exercere Jödernes Bandsakt og Eds Afhörelse og gjorde alt det, der var en Rabbi tilladt i Altona, kunde der ikke betages ham den Rettighed, som han havde nydt i 20 Aar, da hans Udtelle Fridtagt var af Bryllupper, hvilket Kongen billigede ved Reskript af 1ste Marts 1728. Man tog nemlig ikke Hensyn til, at flere Jöder vidnede, at det ikke absolut tilkommer en Rabbi at kopulere Folk, hvilket ligesaa godt kunde udföres af en anden Lærer og Skolemester.

De portugisiske Jöder holdt sig for sig selv som de fornemmere og havde ogsaa forskjellige Ceremonier. Af denne Nation var Aron og Isaak Franco, der havde ladet forfærdige en Ligsten til at lægge paa deres Faders, Jakob Francos Gravsted, som var afkjøbt de tyske Jöder for 70 Rdl.; men disse vilde ikke tillade dem at lægge Stenen fladt ned, idet de vilde have den sat for Enden af Graven. Ved et kgl. Reskript af 23de December 1728 tillodes det at lægge Stenen over Graven, hvis der paa nogen portugisisk Jödes Grav fandtes nogen nedliggende Ligsten. De se Jöder har

ne dog allerede, Aar 15 af Magistraten for 100 Rdl. kjöbt
en særlig Begravelsesplads ude til de Tydske Jöder, men
det var formodentlig först end den Tid, at den gamle
Franco havde kjöbt sin. I 1704 fik Jöderne Tilladelse
-- sic (skal snarere være: indplanke) se til at indplante deres Begravelsesplads og opsætte
et lille Hüs derved, fordi de havde klaget over, at de-
res Ligbegængelser næsten aldrig kunde foregaa ü-
den stor Hindring og Trængsel af allehaande Folk;
saa endog nylig en af Jöderne ved en saadan Leilig-
hed var kommen slemt til Skade. Som det sees, var
det nödvendigt for Politiet at begünstige et Sammen-
hold mellem Jöderne, at man kunde holde sig til de
ældste og Rabbien. Da en Jöde var bortrömt efter at
have stjaalet nogle Juveler, fik Jöderne i 1719 Befa-
ling om at sætte ham i Band i Synagogen. Det var
ogsaa nödvendigt, at de aflagde Ed overfor deres Rab-
bi, da man vidste, at de vilde tage Forbeholdt lige o-
verfor en Kristen Övrighed. I saadanne Tilfælde spurg-
te man först Jöden om hans Alder, dernæst om han
var Jöde og ~~[illegible]~~ alene holdt sig til Thora og Jödedom-
met, om han troede, at den Güd, der har skabt
Himmel og Jord, og paa hvilken han tror, skal straf-
fe den her i Livet ligesom efter Döden, som sværger
falsk og üdsiger noget i Retten, som han ikke vist-
veed at være sandfærdigt; om han tror, at deres
Rabbiner og ældste af Synagogen kunne lösgjöre og
fritgjende ham, om han har gjort en falsk Ed, el-
ler üdi Retten vidnet noget üsandfærdigt imod en
christen. Naar han paa det sidste Spörgsmaal har
svaret nej, stedes han til Ed. En Gang forlangte en
Procurator, at Eden skulde foregaa saaledes: at der

bliver udmeldt af den jödiske Nations her i Staden tilstedeværende Stammer en af hver, saaledes at Tallet bliver i det mindste 10, som kunne være tilstede i Synagogen, imidlertid Nathan David aflægger sin Ed, og det udi fölgende Habit, nemlig hans Brude= eller Ligskjorte iført, Ligkisten eller Ligbaaren til Stede staaende, item udbrændte sorte Voxlys, dernæst naar Eden formelig er aflagt, de udmeldte 10 Mænd da dertil skulle sige samtligen Amen. Ved et kgl. Reskript af 11te Marts 1729 udtaltes det, at Eden bedst udstedtes i Synagogen, naar man vilde fare Sandheden frem.

Som vi have seet, vare Jöderne indbyrdes ikke meget fordragelige. Den omtalte Josef Meyer Levin hörte dog maaske til de mest kivagtige. I 1730 var der Retssag, fordi han havde overfaldet Daniel Simon paa Gaden, slaaet ham med Stokken i Hovedet, saa Öjet var blaat og Munden blodig; videre havde Levin og hans Hustru udsagt Simons Moder Resgen og ladet Simon arrestere i 6 Uger, for hvilke Bedrifter Levin dömtes i 1730 til at give Simon 50 Rdl. og en skriftlig Undskyldning og desuden stille Kaution for fredeligt Forhold i Fremtiden.

Da Politiet 1719 gjorde Undersögelse i hans Hus, om han handlede med Snustobak, vilde han ikke lade Betjentene komme til uden særlig kongelig Ordre, slog Knips for Næsen af dem, löb af og ned ad Gulvet, kaldte dem Rövere og truede med at tilkalde Naboerne.

I 1724 blev der taget Thingsvidne om, at man havde seet Jakob Moses Fürst paa Ga-

den slaas med en höi, ung og smal Karl, der sparkede Fürst og slog ham i Ansigtet; hans Hat og Paryk laa paa Gaden; den höje Karles Navn var Moses Jacob Fürst. Af denne Sag sees det, at ogsaa nogle Jöder fulgte Tidens Krav og bare Paryk.

Der forekommer ikke saa faa Andragender om Slagsmaal mellem Jöder. I 1705 klager Simon Hertz: „En af vores Nations Drenge, hvis Fader er Monsieur Jöde, overfaldt mig gamle Mand paa Gaden med Skieldsord, hvilket synes mig at være [illegible], at en løsagtig Dreng skulde overfalde nogen ærlig Mand, kommer jeg i Ærlighed stödte til denne Dreng, saa han faldt paa Gulvet og aldrig skadede noget Ting langt mindre var blodig eller blaa, men hans Fader af Had og Vrede [illegible] mig med Proces," uagtet han havde Attest af mange ærlige Folk som og af vores Nation, at denne Dreng er en løsagtig Dreng."

I Byfogedregnskabet for 1708 findes følgende:

„Josef Meyer Levin Jöde ved Dom tilkjendt at böde 3 Rd. Sölv, for han paa Børsen har [illegible] Ruben Fürst Jöde paa Næsen. Josef Meyer Levin Jöde i lige Maade ved Dom tilkjendt at böde
Rdr's 3 Tex Rd Sölv for han i Aron Fürst Jödes Hus er ind-
--- sic! kommen og der knuffet [illegible] Aron Fürst hans Sön."

I 1716 findes i samme Regnskab: „Josephs Isak Jöde for Overlast med Meyers Gabriel at böde for [illegible] og for [illegible], Levin Abrahamsen for [illegible] paa Josephs Isak, Aron [illegible]

ben og Isaac Fürst for Hamburg."

I Bytlingsprotokollen for 1723 findes et Tvist, hvoraf det fremgaaer, at Isaak Lazarus og Magnus Moses Goldschmidt spadserede hverandre forbi paa Børsen, og da spurgte den første, om Goldschmidt til Aarhus havde foreskrevet sin Fader noget Specereivare, hvilket Vidnet forklarede som en Skik blandt Jøderne, men Lazarus udbrød: "Har du stjaalet Sukkerbrød fra din Fader, du er dog en liden Tyv og din Fader en stor Tyv." Dertil sagde Jacob Meyer fra Altona, der fulgtes med Goldschmidt, til Lazarus: "Du liderlige Kanaille hvorfor lader du ikke Manden gaa uantastet paa Børsen?", og Lazarus svarede: "Du Lotzenmacher, hvi gjör du dig saa stor ved Indgangen af Børsen." Dertil svarede Meyer: "Du kan jo [illegible] og hente dit ærlige Navn i det lidet Bøddel."

I Begyndelsen af Aarhundredet er det meget sparsomt med Jøders Indvandring. Af portugisiske, der havde Frihed til at nedsætte sig uden særlig Bevilling, toge 4 Borgerskab, nemlig Isaak Granada 1702, Raphael Jesurun 1703, Jacob Cohen og Jacob Franco 1704, og neppe flere i Tiden Fr. IV.s Regjeringstid; de to sidste vare Tobakshandlere; maaske var Bernt Daniel, født i Amsterdam, der 1726 fik Borgerskab som Kaffeholder, ogsaa portugisisk Jøde. For andre Jøder skulde erhverves kgl Bevillinger, og af dem udfærdigedes 64 i Aarene 1700-30, og af disse kun 22 førend 1721. [illegible] dette er [illegible] tyske og polske Jøder ikke Borgerskab; De fik kun Borgerskab uden en

[illegible]

til Benævnelse, idet de ved [illegible] som Jöde-
[illegible], Hvad det mest [illegible]
Marchandise-Handling og desslige, men flere lode
sig dog indskrive som Haandværkere, [illegible]
ler, Galanterihandlere, enkelte som Gravörere, een som
Udöver af „Skreidekunsten“, een paa at forfærdige
Stads og Guldkant. [illegible] i 1720 var der 95 bosidden-
de Familier.

Indvandringen fremkaldte Be-
tænkeligheder hos mange. Allerede 1707 forlang-
te Kongen Commerceollegiet at indgive Betænk-
ning, „eftersom det kan være Publico til Gavn eller
og at Jöderne af den tydske Nation i Kjöbenhavn
og andre Steder i vort Rige Danmark fremdeles for-
meres og etableres.“ Denne Betænkning er næppe be-
varet, men da der i Aarene 1708-11 ikke udsted-
tes noget Jödeprivilegium, har den næppe været
anbefalende. I 1712 blev der anlagt Sag imod en
Del Jöder, som vare indkomne uden Leidebrev;
det samme var tilfældet 1717.

En Politiretsdom af 4de Juni 1717
dömte nemlig fölgende Jöder: Israel Levin Abra-
ham, [illegible], Levin Abraham Fridericia, Isak
Hirsch, Isak Moses og Hertz Meyer til at arbeide
en Maaned i Skubkarren i Kastellet og derpaa
strax at forföie sig ud af Landet og ikke mere lade
sig finde der, saafremt de ikke vilde straffes ef-
ter Loven som fredlöse. De vare nemlig ikke alene
blevne fangede i en Jödinde Gundele Lovies Huus,
hvor de holdt Ligesom en Synagoge eller Schule paa
jödisk Maneer, men havde erklæret for Retten,

at de ikke kunde betale 1000 Rdl i Böde. Andre bleve dömte til at skilles ind i Regimenterne, men Kongen benaadede dem, imod at de strax forlode Landet; 5 Aar efter fik en af dömte, Israel Levin, kgl. Privilegium. Ved denne Lejlighed blev hele den jödiske Nation gjort ansvarlig for, at de i Löbet af nogle Uger kom ud af Landet.

I denne Tid indblandedes en stor Mængde andre Jöder, men nogle fremviste Attester, at de vare portugisiske Jöder, andre vare paa værende af eller i Tjeneste hos Gundele Lorie, (der nu Enke efter kgl. Proviantør Salomon Abraham. Det gjordes gjældende, at det udtrykkeligt var forbudt [illegible] Lorie, hendes Börn og Tjenerinder at holde nogen offentlig Religionsövelse i deres Logemente, de skulde öve denne paa det Sted, som er tilladt.

Undertiden var det ogsaa de boiddende Jöder selv, der angave de fremmede, saaledes da Meir Goldschmidt i 1711 angav 7 fremmede, der opholdt sig her i Staden og tilföiede dem tilligemed Guldsmedene stor Skade i adskillige Kjöbmandshandel; han gjorde tillige opmærksom paa, hvorledes der skulde ske Provisitering af dem, hvis de søgte om Leidebrev. Den ene af disse hed Mejr Levin og er formodentlig den ældre Mejr Levin, hvis Uvillie mod Goldschmidterne ovenfor er udviklet, hvilken med Grund kan antages at hidröre fra denne Side.

I de fleste Tilfælde havde de fremmede dog Tilhold hos deres Troesfæller, der ofte toge sig af dem med stor Udholdenhed. [illegible]

ud i 1755 var han opkaldt til Politimesteren, fordi han havde huset Josephus Lidas [illegible] Isaak, der havde opholdt sig her uden Lejde, „[illegible] leede han sig meget uforskammet imod Politimesteren og sagde han til ham i hans [illegible], at naar Politimesteren lod hans Isaak [illegible] ud af Stadens ene Port, skulde han nok fare ham ind igjen ad en anden." Saa Politibetjenterne havde vist Juden Isaak ud til Jødernes Kirkegaard, men efter at han [illegible] Svar kom en anden Jøde til Politimesteren og [illegible], at han tjente ham som [illegible], og da han alligevel ikke kunde fare [illegible] erhvervedes en Bestalling hos den russiske Ambassadeur Bestuschef, der lod paa, at han havde taget ham i Tjeneste i 2 Aar, for at han kunde [illegible], hvad der behøvedes i Ambassadeurens Husholdning, og hvor han tog ham i sin Protektion som sine andre Domestiker.

[illegible] kunde gaa under den [illegible] Politimester [illegible], der ligesom sin Formand [illegible] var af [illegible] Sindelag [illegible] udsagde saaledes i et Votum af 21de August 1722: „Jøderne ere Hans Kgl. Majestæt tilhørende, og derfor er Politiet befalet at holde dem i [illegible] Jøderne ere ligesaa vel under Hans Kgl. Majestæts Beskjærmelse som andre Undersaatter." Det var nemlig en Murerdreng som havde [illegible] en anden Murerdreng med paa Jøden Bernt Jakob, der gik paa Gaden, og siden forfulgte ham med onde Ord og [illegible]. Bernt Jakob [illegible] [illegible] var bleven slaaet [illegible] [illegible] dom.

tes ogsaa til Fængsel paa Vand og Brød i 3 Uger, og til en Bøde paa 10 Rdl.; kunde han ikke betale denne, skulde han arbejde 3 Maaneder i Slutkarren i Kastellet. Jøderne var i det hele her beskyttede af Loven. I 1718 forefaldt to Tilfælde af Hustyveri udøvet af christne ~~Tjen~~ Tjenestepiger, der tjente hos Jøder. De dømtes begge til at piskes i Spindehuset og til med Blok om Benet at arbejde der, den ene i 3, den anden i 5 Aar.

Da Hans Hammersch i 1726 var bleven Politimester, kom det en Tid til at see noget mørkt ud for Jøderne, thi han hadede dem og gjorde, hvad han kunde for at fortrædige dem, hvorved han opnaaede at gjøre sig populair hos Folket, der hadede Jøderne i den Grad, at det vilde have været let at fremkalde deres Udryddelse.

Grundene vare dels religiøse, dels materielle. (til dels Had) Den 6te Jan. 1725 blev det aldeles forbudt Jøderne at holde christne Tjenestefolk, og enhver, der overtraadte dette Forbud, blev truet med strax at blive jaget ud af Landet. Allerede den 23de Marts blev dette Forbud dog taget tilbage, men saaledes, at det kvindelige Tjenende skulde være over 50 og det mandlige over 30 Aar. Jøderne maatte ikke forlede nogen til deres Tro eller hindre dem i deres Kirkegang og Gudsfrygt, ikke tvinge dem til andet Arbejde paa deres Festdage end sædvanligt og paa deres store Festdage give dem Kostpenge, at de ikke skulde faste eller holdes fra sürt Brød og Øl." Det hændte sig ogsaa, at man forførte Barnepiger hos Jøder til at

forlade Barnet og gaa sin Vej.

Et Exempel paa, hvorledes Jöderne bleve tiltalte i disse Aar, findes i Politiprotokollen for 15de Mai og 12te Juni 1724: Jödinnen Dorothea Madam Gjörels Datter, skal ved Stranden og ilde tiltale Pigen af en Fiskerkone, men Jödinnen Henrik Holtzhausen i Nöddetorve vilde forlange da, hun böd paa; hvortil Pigen svarede: „Gud bevare os, maa vi andre ikke ogsaa faae noget?" Fiskerkonen sagde da: „Giv Eder tilfreds, min Barn, der er flere, I kan faae", men Mester Henrik löftede sin Stok med de Ord: „Den Skiddfas, vil du faa Stok i Ansigtet?" Hentil ~~[illegible]~~ Jöden: „I slaar vel ikke?" Han: „I forbandede Jöder, hvad vil I her?" Hun: „Hvem taler I til, her er ingen, der gjör Eder nogen Fortræd." Hvorpaa han stödte hende saa Hullen med Stokken."

Magistraten yndede ikke Jöderne. Den 30te Jan 1726 erklærede den saaledes: „Saa mange af Jöder, som her til Staden ankomme og opholde sig, have udi mange Maader saadeles tilsaget, og skulde det fremdeles herefter i lige Tid skee, maatte befrygtes större Tab derved end der kunde vorde Skade, ej alene for Deres Majestæt i Særdeleshed, men endog Publikum i Almindelighed, saa denne Nation fremfor nogen anden skulde kunne drage större Fordel til sig af Handel og Tjeneste, og Deres Majestæts indfödte Undersaatter desmere det, de til Nödtörft kunde leve af."

I November skriver Magistraten,

hvorledes Jöderne vare ilde seete af Stadens Indbyggere; deels paa Grund af deres forargelige Gudstjeneste, dels paa Grund af deres Handel og Vandel, og deres übillige Ager. Commercecollegiet erklærer sig 1727 paa samme Maade, og tilföjer, at en Deel ikke ündseer sig ved at holde til med Sjöe og Skarnsfolk. Politimester Kaleckers havde ogsaa 1723 givet dem Advarsel mod at laane imod Pant, hvilket havde taget til i den senere Tid, og hvorved de kom i Forbindelse med Tyve.

I 1726 arresteredes 5te fremmede Jöder, der fandtes üden Leidebrev og bleve tildömte ved Bythinget til at böde 1000 Rdl. i Fölge Loven, men da de vare aldeles fattige, förtes de ved Skibslejlighed üd af Landet til Tyskland. Kongen befalede derpaa den 2den September 1726, at der i Fremtiden ikke maatte tillades nogen Jöde at bosætte sig her, med mindre han ejede 1000 Rdl. eller forpligtede sig til inden en bestemt Tid at bygge et Hüs, Byen til Pryd, af egne Midler eller indrette et Manufactur af Uldvarer. Derüden befaledes det alle Jöderne at aflægge Troskabsed til Magistraten og tage Borgerskab. Naar i Fremtiden Jöder skulde findes üden Leidebrev og ikke künde betale Böden, skulde de sættes paa Bremerholm eller idömmes anden haard Straf.

Allerede den 18de Novbr. erklærede Magistraten, „at Jöderne tvært imod, der af Landets Anledning mere at komme ind, end de finde det besværligt eller hinderligt"; idet de havde

Frihed til at vælge, hvilken af de tre Betingelser de ønskede, og det var dem let at skaffe Kaution, selv om de ikke ejede 10 Rdl. Commercecollegiet ønskede, at de alene maatte tilholdes inden Aarets Udgang at bygge et Hus paa 6 Fag og 2 Etager af Grundmuur. Reskriptet af 31te Jan. 1727 indskjærpede derfor, at vedkommende Jøde ikke alene selv skulde eje de 1000 Rdl., men hans Kautionist skulde være ansvarlig for disse.

I Aaret 1727 var Stemningen imod Jøderne stegen i den Grad, at Forstanderne [illegible] beklagede sig til Politiet over, at enhver Jøde, der viste sig paa Gaden ved højlys Dag, blev overfalden, „og alene ved Ordskjælden, men og med Hug og Slag samt Sten- og Dyndkasten," hvorfor der den 5te Maj blev udstedt en Politiplakat til deres Beskyttelse. Samme Aar indgave tre [illegible], Chr. Freudenreich, John Adrian Franck og Nicolaus Grot, der næste Aar bleve udviiste, fordi den offentlige Mening maatte have en Syndebuk for Kjøbhvns Ildebrand, et Forslag om Oprettelsen af en Bank, der skulde grundlægges med en stor Kapital. For at tilvejebringe en stor Del af denne foreslog de, at man skulde lade Jøderne vide, at de inden vis Tid skulde rømme Kongens Riger og Lande og aldrig mere vise sig der, og at de, der vare bosiddende, skulde overføres til Ostindien eller Grønland for der at stifte nye Kolonier, men efterlade her det halve af deres Boeslod. Vilde de derimod hjælpe med 10 Millioner til Bankens Grundlæggelse, saa

de deres Vilkaar her forbedres. Forslagstillerne henviiste til andre Lande, hvor man forstod at faae Pengene ud af Jöderne, og meente, at der ikke skeete dem nogen Uret, da de ikke skulde miste de 10 Millioner, men nyde deres Renter ved Banken. Commercecollegiet afviiste selvfölgelig Forslaget, der vilde være et Brud paa Kongens Privilegier, og tilmed vilde det være umuligt for Jöderne, idet der i hele Kongeriget ikke var over 10 Jöder, hvis Velfærd tilsammen beløb sig til 100,000 Rdl.

Den 20de Maj 1728 bleve Jödernes Ældste kaldte op i Vaisenhusets Kirke, hvor Geheimeraad Holsten i Kongens Navn paalagde dem at lade Jöderne efter Tur möde i samme Kirke efter Missionscollegiets Tilsigelse, hvor Præsterne ved Sct. Petri Kirke, Hr. Henrik Dörkop og Hr. Mathias Schreiber, skulde forsöge at omvende dem, idet de ved Spörgsmaal og Svar og fornuftige Forestillinger i Sagtmodighed skulde söge at modbeviise deres Meninger. Mejr Goldschmidt, Mejr Levin, Bernt Jacob og Isak Granada söger om Fritagelse, men Hildebranden i Oktbr. gjorde Ende herpaa. Dog var denne nær bleven skjæbnesvanger for mange Jöder, da nogle kastede Skylden for Brandstiftelsen over paa dem paa Grund af deres Uvillie imod de forhadte Vaisenhusmöder, og flere bleve fængslede, men da man ingen Beviser kunde finde, og Jöderne selv havde mistet Huus og Hjem, bleve de löosladte igjen.

I April 1729 fik Politimesteren Leilighed til at faae Jöderne paa andre Maade, der

stemmede med hans eget brutale Sind og Tidens
raa Instinkter.

Jens Pedersen Gedelöcke var om-
trent tredsindstyve Aar, da han döde 1729. Hans
Fader havde været Brygger i Helsingör, og han
selv var i Aarene omkring 1702 Fuldmægtig hos
Amtsforvalter Rhode. Den tolvte December 1712 tog
han Borgerskab som Commissionair og blev siden
af Magistraten beskikket til Kurator i Dödsboer,
hvilket var en betroet Stilling. Han ansaaes for at
være velhavende, især da han levede meget spar-
sommeligt, men ved sin Död befandtes han at ha-
ve flere Mangler i sine Regnskaber, saa han er vel,
som saa mange, bleven forarmet ved Ildebranden
1728, da hans Gaard i Springgaden brændte. I 1720
var han af Tamperretten bleven tvungen til at æg-
te sin Husholderske Mette Nielsdatter, med hvem
han havde en Datter.

Strax efter hans Död kom et
Rygte ud i Byen, at Gedelöcke havde bekjendt
sig til den jödiske Tro, og at han i al Hemme-
lighed var bleven begravet af Jöderne, hvorfor Po-
litimesterens den 22de April sendte tre Betjente
til Nr 8 ved Holmens Kirke, hvor han boede til
Leje, og efter et kort Forhör arresteredes hans En-
kes Broder Studiosus Kristen Blichfeldt, ligesom
Enken og Tjenestepigen nogle Dage efter stævnedes
for Politiretten. Af deres Udsagn fremgik föl-
gende:

I de fire og et halvt Aar, da
Konen havde tjent hos ham för deres Giftermaal,

[illegible]
ne gifte, [illegible]
haabe, hverken han [illegible]
[illegible] Gang [illegible]
[illegible], men han [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] af ham, [illegible] og [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] og siden [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] hvori [illegible] Navn forekomme, derimod [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ring for sine efterlevende, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
sten komme til sig og tænke paa den Korsfæstede.
[illegible]
nærmest ved Trinitatis Kirke, en den [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
tales om denne bedrøvelige "Passage i Christendom[illegible]
[illegible]
[illegible] faa sig begravet i Stilhed, hvorfor
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
mær i en simpel Kiste i de Klæder, hvori han døde.

De Fødder, med hvem Gedelöcke hav [illegible]

[illegible]

[illegible]

som de Unge skulde minde. Sent om Aftenen [illegible]

[illegible]

cerer Offron i Parade opmarcherede foran [illegible]

[illegible] Kongens [illegible]

fyldtes med Mennesker. Först Kl. 9 [illegible]

[illegible], at de [illegible]

de bringes udenfor [illegible]

[illegible]

De sex [illegible]

[illegible] og [illegible], medens [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]; der der var [illegible] Foden [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] hermed og, efter at Liget var nedsat, [illegible] [illegible] med Undtagelse af Henrik [illegible], der [illegible] [illegible]!

[illegible] fandt sig dog ikke [illegible] [illegible] Henrik [illegible] [illegible] Emma, [illegible] og [illegible] Emma indgave en Klage til [illegible] med [illegible] af [illegible] Behandling. [illegible] Hammerich vilde [illegible] [illegible] i, at de faa Dage efter havde ladet sig [illegible], at det kun vilde vare faa Dage, [illegible] vilde blive [illegible] fra deres Begravelsesplads [illegible] ved [illegible], hvor de gjerne vilde give 40-50 Rd. [illegible], og han [illegible], at [illegible], „[illegible] i Staden [illegible]" [illegible] [illegible], at det er et „[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] han udøvede sit Embede, som han agtede at [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] 100 [illegible]
[illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] deres [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible].

Den 11te – 24de Juli 1891.

